

Jernstøberiet

Beretning for prøvegravning

NÆM 2004:121
KUAS FOR 2003-2123-0454

Næstved Museum 2004

Beretning for prøvegravning ved Jernstøberiet (Indre Vordingborgvej 32A-34), Næstved

05.07.07; Næstved Sct. Morten Sogn, Tybjerg Herred, Storstrøms Amt (tidl. Præstø)

Ved prøvegravning forud for boligbyggeri fremkom to sandsynligvis samhørende grøftforløb, hvoraf det ydre kendetegnedes af adskillige nyanlæggelser og oprensninger. Begge forløb synes at afgrænse arealet øst for udgravningsområdet. Grøfterne kan muligvis være relateret til det middelalderlige fæstningsanlæg "Husvolden" eller udgøre skel- eller toftegrænser. Datering: sen middelalder eller renaissance.

Prøvegravningens resultater nødvendiggør egentlig udgravning på stedet forud for kommende anlægsarbejde.

Stednavn: Jernstøberiet
Næstved Museum j.nr. NÆM 2004:121
KUAS j.nr. FOR 2003-2123-0454
Matr.nr. 192c, d, du & n, Næstved Bygrunde,
4-cm kort: 1512 IV SV

Indhold

Forhistorie

Prøvegravningens data

Målesystem og fikspunkt

Topografi

Prøvegravningens forløb og resultater

 Indre grøft

 Ydre grøft

 Datering

 Funktion

Foranstaltninger forud for anlægsarbejde

Sammenfatning

Bilag

1 Kort med markering af lokalitet

2 Lagbeskrivelser

3 Fundliste

Forhistorie

Den arkæologiske prøvegravning blev foretaget forud for boligbyggeri på Næstved Bygrunde, matr.nr. 192c, d, du & n. Prøvegravningen var anbefalet af Næstved Museum, da grunden ligger nær den formodede placering af det middelalderlige voldsted "Husvolden", der udelukkende kendes fra skriftlige kilder og gamle kort. Herfra vides bl.a., at Valdemar Atterdag i 1344 forgæves forsøgte at indtage holstenernes fæstning ved Næstved, og ved en kampagne det følgende år erobrede stedet. Det er videre sandsynligt, at det er det samme sted han i 1354 forsøgte at få Sct. Peders Klosters accept til at udbygge. Hvad der præcis tales om, med denne fæstning er usikkert. Der er dog stor sandsynlighed for, at befæstningen er lig med den "Huusvold", der nævnes i bl.a. 1431 og 1472. I hvert fald i sidstnævnte kilde, hvor stedet nævnes i forbindelse med en retssag, synes der at være tale om en lokalitet sydøst for byen. Der er derfor formentlig fuld overensstemmelse mellem dette anlæg og den markering af "*Trende Höye som kaldis Huusvold*" på Resens prospekt fra 1675/77 samt anlægget markeret omkring den nuværende Indre Vordingborgvej på kort fra 1799. Fæstningsanlægget er dog aldrig blevet påvist ad arkæologisk vej.

Prøvegravningens data

Prøvegravningen blev udført som en mindre prøvegravning efter Museumslovens Kap. 8 §26, og således betalt af Næstved Museum. Undersøgelsen blev påbegyndt d. 22.X.2004 og registrering etc. udført denne og spredte dage efterfølgende under ledelse af museumsinspektør Thomas Roland (Næstved Museum) og med "Skippers Dræning" som maskinkraft.

Ejer ved prøvegravningen:

Anne Christine & Finn Lobanoff, Poulsens Jernstøberi, Indre Vordingborgvej 34, 4700 Næstved

Fremtidig ejer og bygherrer:

Snedkermester Torben Pedersen, Ingridvej 25, 4250 Fuglebjerg

Fra prøvegravningen foreligger 1 plantegning i 1:100 og 2 profilark i 1:20 med lagbeskrivelser (tegningerne rentegnet på to ark af Pernille Foss), en fotokopieret plan med nivellementer påført samt enkelte fotografier (ved Jens Olsen, Næstved Museum).

Målesystem og fikspunkt

Da undersøgelsen p.gr.a tidsnød måtte foretages forholdsvis hastigt, var det ikke muligt at udlægge et dækkende målesystem for hele prøvegravningsområdet i den i øvrigt temmelig overgroede baghave, hvor udgravningen udførtes. Opmålingen blev derfor udført på lettest mulige manér, således at den nordlige del af prøvegrøften blev indmålt for sig, med målebånd trukket mellem de to punkter A og B (jf. plantegning) og den sydlige del af grøften på tilsvarende vis blev indmålt ved at trække målebånd mellem punkterne D og G, en linje der efterfølgende blev parallelforskuet til den lille vestlige grøft i syd via punkterne E og F. Alle

målepunkterne blev indmålt i forhold til skel, stående bygninger etc. (bemærk, at punkterne C, D, E og F ligger på en ret linje angivet af Jernstøberiets vestlænges nordgavl, hhv. 5 m, 6,5 m, 9 m og 10 m fra hjørnet mod nordlængen).

Nivellering af feltet blev foretaget i én opstilling fra feltkanten. Aflæsningshøjden blev efterfølgende indmålt i forhold til koten på kloakdækslet ud for Indre Vordingborg 23, der har koten 7.62 DNN. Aflæsningshøjden var således kote 7.88 DNN. Nivellementer er ikke omregnet på planen med anførte mål.

Topografi

Matriklen ligger på sandet grund på det første mindre plateau over Susåen, dvs. lige ovenfor kote 5-6 m DNN. I landskabet fremtræder dette mere markant, end kort antyder. Umiddelbart nordøst for gravningen (mellem den nuværende Indre Vordingborgvej og Gallemarksvej) rækker en nord-syd forløbende tunge fra Sandbjerget, der i dette område når en højde af godt 30 m DNN. På den sydlige del af denne tunge, kun ca. 100 m fra udgravningen, formodes den middelalderlige befæstning "Husvolden" at have ligget.

Den nuværende bygrund har formentlig indtil Jernstøberiet blev bygget i anden halvdel af 1800-tallet ligget som åben mark. Der er således intet, der antyder nyere tids bebyggelse på arealet forud for dette.

Prøvegravningens forløb og resultater

Ved prøvegravningen maskingravedes med rabatskovl en 1,8 m søgegrøft i stort set hele grundstykkets længde. Grøften udlagdes på den østlige del af grunden, hvor det kommende byggeri planlægges. I den sydlige del gravedes endvidere en ca. 9 m lang grønne parallel med hovedgrøften for at forfølge anlægssporene i dette område. Denne grønne udvidedes endvidere i forbindelse med tildækningen med et maskinsnit udlagt på tværs (snit 19). Snittet blev kun hastigt registreret og umiddelbart efter tildækket.

I de nordligste ca. 15 m af hovedgrøften, ligesom i de sydligste ca. 16 m, var grønne stort set uden anlæg, bortset fra enkelte recente nedgravninger. Recente nedgravninger var endvidere talrige i den resterende del af grønne, hvor dog også ældre, og væsentlige, anlæg fremstod. Der fremkom således hér to parallelle forløb af grønne: en indre, forholdsvis lav grønne, og en ydre, mere kompleks grønneansamling. Begge grønne angav næsten nord-syd orienterede forløb, der bøjede af mod øst. Tilsyneladende afgrænsede de to grønneforløb således arealet østfor.

Et forsøg på at lave et mindre søgehul på et betonfrit areal i gården på matr. 192 du, mellem hovedbygning og værkstedsbygningen nordfor, kunne kun delvist gennemføres, men viste kompakte opfyldslag af slagge og metalaffald fra jernstøberiet. Tilsvarende blev der ikke gravet på et lille frit areal langs vejen, da det frygtedes, at der her fandtes adskillige el-kabler etc. der ville umuliggøre en undersøgelse.

Indre grøft

Den indre grøft var forholdsvis lav (op til 20-30 cm), fladbundet og omkring 1 m bred (jf. snit 1-13 og 20). Anlægget kunne følges over ca. 18 m før det i både nord og syd tilsyneladende drejede i en 90⁰ vinkel mod øst. I syd sås denne drejning ca. 2 m nord for grøftens egentlige afslutning, hvorfor disse sidste meter fremstod som en kort "blindtarm".

Fylden i den indre grøft var basalt set ret ens med forskellige variationer af meleret gråbrunt, gråhvidt og gulligthvidt let muldet sand – i bund og grund forskellige blandinger af muld og lokal undergrund. På den sydlige del, hvor grøften var bedst bevaret, sås generelt en mørkere "kerne" (udtrykt ved lag 5) liggende i lysere fyld (lag 2), der generelt var stratigrafisk ældst. Fundene fremkom især – men ikke udelukkende – i lag 5. Det var tilsyneladende kun lag 2 der kunne være vandafsat, og således evt. udgøre naturligt opfyldt af en åbentstående grøft. De øvrige lags morfologi synes ikke mulig at angive. Det er således uklart, om de forskellige iagttagne lag (f.eks. lag 5) er udtryk for en genopgravning/oprensning med efterfølgende opfyldning af grøftforløbet (som f.eks. forholdet i snit 5, 10 og 12 kunne antyde), eller om det blot skyldes tilfældigheder og forskellig "sammenklapning" af de nedre lag. Ud over lag 5 var det således ikke i snittene muligt sikkert at følge lag tilhørende mulige genopgravninger over længere strækninger.

Konkluderende kan siges, at den indre grøft havde en forholdsvis ensartet karakter, men at det nederste lag muligvis var vandafsat som følge af, at grøften har stået åben i et stykke tid. Der kunne muligvis spores en enkelt (eller et par?) oprensninger af anlægget.

Det er muligt at nogle af de stolpehuller, der kunne iagttages uregelmæssigt sat langs grøftens vestkant, skal opfattes som rester af et hegn eller gærde langs grøften. Dette forhold er dog usikkert, da stolpehullernes placering og udseende varierede. I forbindelse med snitning af grøften registreredes endvidere spredt et antal mere eller mindre sandsynlige stolpehuller i bunden af den indre grøft (jf. snit 1 (lag 1), 4 (lag 1), 5 (lag 1), 6/7 (lag 1), 9 (lag 5 og 7?) og 12 (lag 7); hullerne er angivet fuldt optrukne på fladeplanen, men kunne *ikke* ses i det tegnede planniveau). Disse stolpehuller kan ligeledes angive en hegns- eller gærdekonstruktion i forbindelse med grøften.

Ydre grøft

Sydvest for den indre grøft, og tilsyneladende parallelt med denne, kunne endnu et grøftforløb iagttages.

Den ydre grøft blev frilagte over i alt ca. 16 m i sin nord-sydlig udstrækning, og grøften bøjede, som den indre, af i en 90⁰ vinkel mod øst. Her kunne den følges endnu 2,5 m mod øst til udgravningskanten - interessant nok afbrudt af et mindre ophold i forløbet, der sandsynligvis betegner en indgang til det indelukke, grøften formodes at angive. Mod nord blev grøften ikke afgrænset ved undersøgelsen. Da der ikke fremkom nogen øst-vest gående grøft i søgegrøften, der evt. kunne tænkes at angive den ydre grøfts nordlige afgrænsning (om denne har haft en tilsvarende afgrænsning som i syd !), er det muligt, at den indre grøfts nordlige afslutning skal søges udenfor det undersøgte område, og dermed altså kommer til at

omfatte et forholdsvis stort område. Dette forhold kunne dog ikke verificeres ved prøvegravningen.

Også omkring den ydre grøft sås i syd sås enkelte stolpehuller, der kan have indgået i en form for hegns- eller gærdekonstruktion i forbindelse med grøften.

I sin sydligste del (dvs. indenfor hovedsøgegrøften) mindede den ydre grøft meget om den indre med en ensartet sandet/muldet fyld (lag 11) og med relativt beskedne dimensioner (knap 1 m bred, op til 20 cm dyb og med uregelmæssigt, fladbundet snit; jf. snit 14-17).

I den lille søgegrøft vest for hovedsøgegrøften ændrede den ydre grøft imidlertid radikalt karakter. Ved snitning afslørede det lag, der i starten blev anset for at udgøre naturligt eller påført opfyld, sig således som fyld i en kompakt sekvens af grøftnedgravninger (jf. snit 18-19), hvor tilsyneladende kun lag 16 (muligvis stratigrafisk yngst) ud fra sit forløb svarede til grøften set i den sydlige del af hovedsøgegrøften (dvs. lag. 11).

Det ca. 5 m brede snit 19 gengiver et højest interessant billede med mindst 10 forskellige grøfter, eller genopgravninger af sådanne. Grøfterne fremstod alle fladbundede, men var af meget forskellige dimensioner. De mindste kun 60-70 cm brede og gravet 20-25 cm under undergrundsniveau (udtrykt ved f.eks. lag 16 og 22) mens den største anslås at have været ca. 1,2 m ved undergrundsniveau, knap 1 m ved bunden, der lå 0,8 m under undergrundsniveau (jf. lag 18-19 (o.a.?). Grøftgruppen kunne følges indenfor hele den lille 9 m lange vestlige søgegrøft. På grund af tidsnød var det desværre ikke muligt at afdække afgrænsningen af grøftgruppens sydlige udstrækning på grænsen til hovedsøgegrøften og dermed blotlægge overgangen til grøftens enkeltforløb.

Fylden i grøftgruppens anlæg var som ved de øvrige grøfter variationer over temaet muldet sand, hvilket flere steder gjorde en klar afgrænsning vanskelig. Et enkelt lag (lag 18 i bunden af den største grøft) syntes med sikkerhed at kunne bestemmes som vandafsat mens de øvrige var uden særlige karakteristika.

Det ydre grøftforløb var altså i sin sydligste udstrækning enkeltforløbende, med mange ligheder til den indre grøft, men skiftede radikalt karakter 5-8 m fra dens sydlige afslutning. Her var den enkeltforløbende grøft kun én (muligvis yngste) af en hel sekvens af forskellige grøfter og opgravninger/-rensninger af sådanne med meget forskellig størrelsesmæssig fremtoning.

Fund og datering

I modsætning til de øvrige anlæg i søgegrøften, der indeholdt en god blanding af mange perioders keramik, med overvægt i 1800/1900-tallet (ej hjemtaget), var indholdet i grøfterne rent, og udgjordes udelukkende af middelalderlige mur- og tagtegl samt knogler. Teglene sås både som små brokker og større stykker, der antyder at den (sen-?)middelalderlige bygning, hvorfra de stammer, har stået i nærheden. Til disse fund kom et enkelt skår, formentlig fra 1600/1700-tallet fundet i fylden i toppen af den indre grøft (x1).

Fundene fra grøftfylden synes således at henhøre anlæggene til den sene middelalder eller efterreformatisk tid. Om det ene skår medregnes i dateringen, og ikke blot udgør forurening ved dyreaktivitet el.lign., kan grøftopfyldningen være sket helt frem omkr. 1700.

Tolkning af grøfterne

Den indre og ydre grøfts tilsyneladende parallelle forløb og deres indbyrdes ligheder i fyld og fund gør det sandsynligt at anse de to grøftforløb for samtidige konstruktioner. Det skal dog understreges denne tolkning udelukkende baserer sig på disse ydre ligheder, og at de to grøftforløb med lige så stor ret kan anses for kronologisk adskilte. Fælles for de to forløb er endvidere, at de bøjer af mod øst og således tilsyneladende afgrænsede et areal i denne retning.

Med stedets historie i baghovedet er det fristende at se grøftanlæggene i forbindelse med den fra kilderne kendte "Husvold", der netop formodes at have ligget umiddelbart øst for (og inden for ?) det prøvegravede areal. Grøfterne og de mulige hegn kan dog vanskeligt betegnes som massive forsvarsanlæg. En mulig tolkning af de forholdsvis beskedne grøftanlæg med evt. tilhørende hegn eller gærder, kunne derfor være, at de har indgået som del af et forværk el.lign. Et sådan mindre forværk ville give mening på stedet, der stort set angiver kanten af den første landskabsterrasse ovenfor Susåen. Hvis denne tolkning er korrekt, bør man nok også overveje, om de mange teglfund i grøfterne angiver resterne af et stenhus indenfor fæstningsområdet, idet ingen kilder antyder andre middelalderlige stenhuse hér uden for Næstveds bykerne.

En anden - og måske endda mere sandsynlig - tolkning af anlæggene er dog at se dem som toftegrænser eller skel- og matrikelgrøfter. De registrerede anlæg har således usædvanlig stor lighed med de høj- og senmiddelalderlige grøftsystemer som undertegnede i 1994 var med til at udgrave i landsbyen Tårnby på Amager. Også her sås utallige genopgravninger og oprensninger, der gav tværsnit med lange sekvenser af nedgravninger, der er stort set var identiske med, hvad der kunne ses ved Jernstøberiet (se: Mette Svart Kristiansen: Tårnby Landsby (under forberedelse)).

Tolkningen af grøfterne ved Tårnby er ikke entydig, men synes at have haft funktion både som intern opdeling af gårdens område og som angivere af tofte- og skelgrænser. Tilsvarende funktioner kunne være gældende for Jernstøberiets anlæg. Da den gamle matrikulering for området ved Jernstøberiet ikke kendes, og der ikke i den moderne matrikulering (formentlig fra 1800-tallet) ikke er sammenfald med grøfternes udbredelse, kan denne teori desværre ikke underbygges yderligere.

Det skal endvidere bemærkes, at Tårnbys grøfter, ligesom i øvrigt grøfterne ved Jernstøberiet, gik på langs af højdekurverne, hvorfor det er næppe sandsynligt, at de har haft funktion som dræn eller tilsvarende. Dette svarer godt overens med de kun få eksempler på vandafsatte lag i grøftfylden, både i Tårnby og ved Jernstøberiet. I sidstnævntes tilfælde ville drængrøfter formentlig også være ganske unyttige, da den sandede undergrund naturligt er stærkt drænende.

Foranstaltninger forud for kommende anlægsarbejde

Hvad enten de fremkomne anlæg udgør spor af den Husvold, der på mange måder er en gåde i Næstveds historie eller om de udgør en senmiddelalderlig/tidlig nyere tids matrikulering i det bynære landområde, er grøfter og stolpehuller under alle omstændigheder særdeles interessante. Det er derfor vigtigt også at få registreret de dele af anlæggene, der vil blive ødelagt i forbindelse med det kommende byggeri.

Da den sydligste del af grunden tilsyneladende var uden anlægsspor, anses det kun nødvendigt at fortage arkæologiske udgravninger på området for de nordligste tre kommende blokke, hvilket svarer til knap 500 m. Der regnes ikke med at skulle udføres udgravning i forbindelse med det kommende parkeringsområde i nordøst (dvs. østligt på nuværende matr.nr. 192du). Dette anlægsarbejde formodes ikke at ville medføre destruktion af kulturlevn idet området i forvejen er opfyldt. Nedrivningsarbejdet bør dog foretages nænsomt på området, og Næstved Museum vil gerne være tilstede for at registrere eventuelle anlægsspor.

Sammenfatning

Næstved Museums prøvegravning blev foretaget forud for kommende boligbyggeri på den gamle jernstøberi-grund, der ligger placeret på et mindre plateau-område på en terrasse ovenfor Susåen.

Der fremkom ved gravningen to sandsynligvis samhörørende, stort set nord-syd orienterede grøftforløb: et indre med ingen eller kun få synlige faser og et ydre med adskillige nyanlægninger og oprensninger. Begge grøftforløb, der samlet kunne følges over ca. 40 m, bøjede af mod øst, og synes således at afgrænse arealet øst for udgravningsområdet. Der fremkom i grøftfylden en forholdsvis stor mængde middelalderlige mur- og tagtegl, hvilket antydede tilstedeværelsen af et middelalderligt stenhus i nærheden af udgravningsområdet.

Grøfterne kan deres beliggenhed muligvis være relateret til det middelalderlige fæstningsanlæg "Husvolden" (som mere beskedent forværk eller lignende) eller udgøre skel- eller toftegrænser. Datering: sen middelalder eller tidlig nyere tid.

Prøvegravningens resultater nødvendiggør egentlig udgravning på stedet forud for kommende anlægsarbejde.

Lagbeskrivelser

Bilag 2

[Bemærk at ens lagnumre ikke nødvendigvis angiver samme lag, blot lag af ens karakter !]

Indre grøft (etc.)

- 1 Mørkt gråbrunt muldet sand.
- 2 Stærkt meleret gråbrunt og mørkt sand, gråhvidt og gullighvidt let muldet sand. Vandafsat?? (indtrykket veksler meget).
- 3 Gråhvidt sand med enkelte nister af sandet muld.
- 4 Som 2, men større indhold af gråhvidt sand.
- 5 Mørkt gråbrunt muldet sand ganske let spættet med gråhvidt sand.
- 6 Meleret gullighvidt og gråhvidt sand, let spættet med gråbrunt let muldet sand.
- 7 Som 2, men mere homogent blandet og med klumper af undergrundsmateriale. Nok ikke vandafsat.
- 8 Som 7, men med rødbrune jernudfældninger.
- 9 Som 2, men en smule mørkere.
- 10 Som 5, men noget opblandet med undergrundsmateriale.

Ydre grøft (etc.)

- 11 Som 5.
- 12 Som 1, men kraftigt opblandet med undergrundsmateriale (recent).
- 13 Som 11, men en smule mørkere (mere grålligt).
- 14 Som 1.
- 15 Lyst gullighvidt sand (natur?, ”smyger” sig om lag 11).
- 16 Forholdsvis homogent, let muldet brungråt, relativt kompakt sand.
- 17 Som 16, men meleret mørkt og lysere gråbrunt og brungråt.
- 18 Strierede (2-5 cm) lag af lyst gullighvidt og hvidgråt meget let muldet sand samt diverse opblandinger af lysere gråbrune og brungrå nuancer. Nok vandafsat.
- 19 Som 17.
- 20 Som 19, men med nogle klumper af undergrundsmateriale (nok blot del af 19).
- 21 Som 19, men noget mørkere.
- 22 Som 16, men lidt mørkere.
- 23 Relativt mørkt blandet gråbrunt/brungråt muldet sand.
- 24 Forholdsvis homogent gråbrunt sandet muld.
- 25 Som 24, men mere blandet.
- 26 Som 24, men lidt mørkere.
- 27 Mørkt brungråt sand med lange linser af undergrundssand.
- 28 Som 27, men en smule lysere.
- 29 Som 25.
- 30 Som 27, men forstyrret af en del dyreaktivitet.
- 31 Homogent mørkt brungråt muldet sand.
- 32 Gråbrunt let muldet sand kraftigt opblandet med gulligt undergrundssand, også i klumper.
- 33 Undergrund hovedsageligt bestående af beige-gråt forholdsvis finkornet sand – farve og kornstørrelse veksler dog.

Fundliste

Bilag 3

- x1** (indre grøft v. snit 3-14)
1 sideskår, rødgoods, udv. glas (grønlig)
- x2** (indre grøft v. snit 3-14)
4 fragm. af munkesten
12 - af munketegl (heraf 1 gul)
- x3** (indre grøft v. snit 3-14)
Div. dyreknogler
- x4** (ydre grøft v. snit 15-17)
2 fragm. af munkesten
1 – af munketegl
1 stk. knogle
- x5** (ydre grøft v. snit 18-19)
2 fragm. af munkesten
3 – af munketegl
1 større, kalotformet jernslagge
- x6** (ydre grøft v. snit 18-19)
Div. dyreknogler
- x7** (opgravet jord omkr. snit 18-19)
½ munktagtegl

Fotoliste

Bilag 5

**Ydre grøft
Udsnit af 1:100 plan**

Indre grøft (syddel), set fra nord

Ydre grøft (syddel), set fra syd